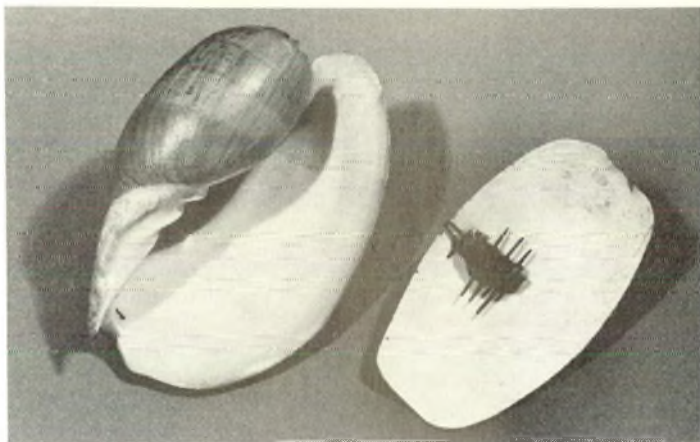

Afb. 1. *Melo aethiopicus*
L. afkomstig uit de Indo-
Pacific. De schelp wordt
gebruikt om water uit de
boot te scheppen. Rechts
een borstsieraad gemaakt
uit een *Melo* en afkomstig
van de Salomonseilanden.
In de holle kant is een
amulet bevestigd.

(Foto's van de schrijver)

BOB ENTROP

MALACO-ETHNOGRAFICA bij de Antiquair

Voor menigeen is het bemachtigen van schelpen van verre stranden een probleem, omdat het niet zo eenvoudig is een goede relatie te vinden, die bereid is voor geld, goede woorden of schelpen in ruil, schelpen uit zijn land toe te sturen. Verzamelen in het algemeen is niet eenvoudig, om het even om welke objecten het gaat. Wie goed verzamelt moet volgens een bekend gezegde op het vinkentouw zitten om direct zijn slag te slaan als er zich een mogelijkheid voordoet. Hij moet een fijne neus — zo u wilt intuïtie — hebben voor een nieuwe bron, die mogelijk iets belangrijks kan opleveren. Met stil zitten bereiken we niets. We moeten speuren en overal onze ogen laten gaan op zoek naar buit.

Daarom kunt u mij wel eens tegenkomen, wanneer ik op speurtocht ben langs de vele antiekwinkeltjes, waaraan de omgeving van mijn woning rijk is. Dan treed ik vaak met angst in het hart over de drempel van zaakjes waar het naar antiek ruikt, maar waar vele begerenswaardige zaken ongeprijsd staan uitgesteld. In die onzichtbare prijskaartjes schuilt mijn angst, maar zij geven mij tevens de moed om op de gevraagde prijs af te dingen.

Wat ik zoek is niet dik gezaaid. Het gaat om ethnografica — gebruiksvoorwerpen van vreemde volkeren — zoals de Kramers kunstwoordentolk het woord verklaart. Maar dan nog weer geen gewone ethnografica zoals speren, pijlen en bogen, afgodsbeeldjes e.d., maar voorwerpen die gemaakt zijn van schelpen, er mee versierd zijn of waarvoor de schelp als motief gediend heeft.

Ze doen me wat die ethnografica. Het „wat” is niet eenvoudig onder woorden te brengen. Soms is het de inventiviteit van de maker die ik bewonder, een andere keer geniet ik van de zuivere kunstvorm van het object of van de kunstzinnige verwerking van het gebruikte materiaal, maar ook kan het de primitieve eenvoud zijn die de maker in zijn werkstuk legde.

Het wordt des te boeiender wanneer men ziet, hoe juist de schelp bij vele volkeren naar waarde geschat wordt en in de vervaardiging van hun gebruiksvoorwerpen

een belangrijke rol speelt. Soms wordt de gehele schelp gebruikt, dan weer een bepaald stuk of men gebruikt hem uitsluitend om zijn schittering en glans, zoals dit vaak het geval is bij de verwerking van het parelmoer. De ene keer gebruikt de primitieve, maar niettemin vindingrijke mens een grote Cymbium als hoosvat om het binnengekomen zeewater uit de boomstamkano te scheppen, een andere keer vervaardigt hij uit een deel ervan een borstsierraad waarachter een amulet heimelijk verborgen zit en waaraan hij ontegenzeggelijk bijzondere krachten toekent. (Zie afbeelding 1.)

Het verzamelen van dit soort voorwerpen verschaft niet alleen gelukkige uren aan de verzamelaar of zetten zijn romantische geest aan het denken bij de vraag welke man of vrouw het voorwerp vervaardigde, maar opent bovendien een poort, die toegang geeft naar een wereld waarin de malacologie of misschien beter gezegd de conchylologie weer eens van een geheel andere kant benaderd kan worden. Dan blijkt heel duidelijk dat de schelp voor de mens meer kan betekenen dan een simpel verzamelobject, waarvan hij misschien louter en alleen de naam weet te vertellen. We zien de schelp als een object dat de mens sinds onheugelijke tijden heeft weten te intrigeren en waarmee hij zijn vreugde, angst, ontzag, geloof en kracht heeft verweven.

Ethnografica zijn momenteel erg in en dreigen af en toe het karakter van een statussymbool te krijgen. De vraag stijgt, de prijzen stijgen en het aanbod neemt af, want met de ontsluiting van de meest afgelegen plekjes op onze aardbol door onze moderne communicatiemiddelen, verdwijnen de ethnografica als sneeuw voor de zon. Ook de primitieve mens (wat een vervelend woord toch) leert de produkten van de westerse techniek kennen en stelt ze soms maar al te graag voor zijn eigen gebruiksvoorwerpen in de plaats. Oude waarden gaan aan dikwijls westerse prul-laria te Icor.

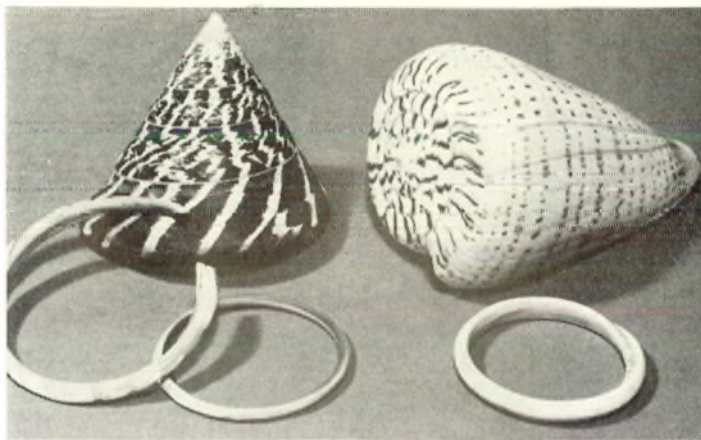
Maar genoeg over deze ethnografische ethiek en terug naar mijn antiquairs.

Mijn aandacht werd in het halfduistere interieur getrokken door iets wat op een ketting leek, die van *Cypraea annulus* L. gemaakt was. Ik ging binnen, maar het bleek een toeristenprul te zijn. Jammer! Maar toch niet, want toen ik wat verder

Afb. 2. Halssieraad afkomstig van de eilanden Solor en Alor (Indonesië) vervaardigd uit stukjes steen, orchideeënbast, stootandjes, 1 Arca en 2 Venusachtige schelpen.

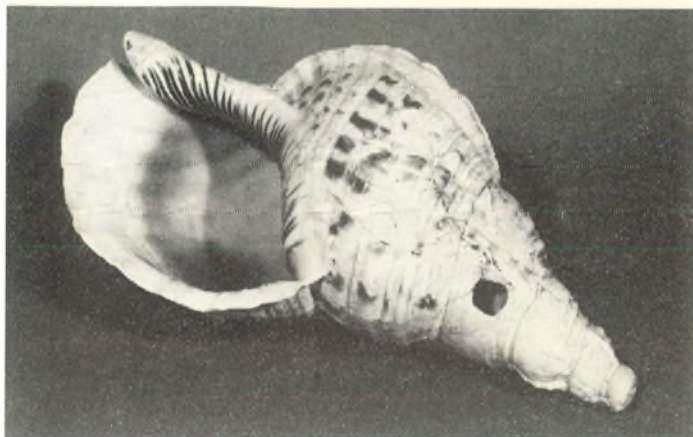
Afb. 3. Armbanden vervaardigd uit schelpen. Hiervoor werden gebruikt *Trochus niloticus* L. en *Conus betulinus* L. Herkomst vermoedelijk Nieuw-Guinea. Tengevolge van breuk ontbreekt aan de linker armband een stukje.

rondsnuffelde en de eigenaar ook wat aandacht aan mijn studie-object ging besteden, ontdekten we samen toch nog een paar aardige dingen. Allereerst een halssierraad, waaraan hij een paar grote schelpen bespeurde. Hij meende prompt dat dat het misschien was waarnaar ik zocht. Ik kon moeilijk ontkennen en ik kocht het halssnoer (Afb. 2) dat — bij nader onderzoek in het Museum voor Volkenkunde in Leiden — afkomstig bleek te zijn van de eilanden Solor en Alor, die oostelijk van het eiland Flores in de Oostindische archipel liggen. Een vrijwel identiek exemplaar hangt in één van de vitrines in bovengenoemd museum. Het bestaat uit een dubbel snoer van hennepachtig bruin koord, waaraan 10 staafvormige stukjes steen zijn bevestigd. De steenstukjes zijn met fijnere draad omwikkeld, waarbij gelijktijdig een reepje goudgele orchideeënbast ingesloten werd. De franjeachtige slierten bleken ook uit schelpjes te bestaan en wel uit kleine Stootandjes (*Scaphopoda*), die in de lengte gegroefd zijn. Door hun pijpjesvorm waren zij gemakkelijk aan te rijgen. De drie grote schelpen bij de sluiting van de halssnoer dragen een groot gat waaronder het snoer geregen is. Twee er van behoren tot de familie Veneridae; het meest linkse exemplaar is een *Arca*-soort.

Tussen andere prulletjes verscholen lagen een drietal armbanden, die van schelpen gemaakt waren. (Afb. 3). Twee ervan waren gemaakt van *Trochus niloticus* L. en de andere van *Conus betulinus* L. Aan de wat vage tekening op de armbanden kon nog juist bepaald worden van welke schelpen ze afkomstig waren. Opvallend aan de armbandjes is dat ze zo'n kleine doorsnede hebben (6—7,5 cm). Mogelijk werden ze gedragen door kinderen, want een volwassen hand kan er zeker niet doorheen.

Ook ongemerkt kun je wel eens in bezit komen van een voorwerp van ethnografische waarde. Dat was het geval met de Tritonshoren *Charonia tritonis* L. (Afb. 4). Ik kreeg hem van iemand die eens naar mijn schelpencollectie was komen kijken en zich plotseling herinnerde thuis ook nog een schelp te hebben liggen. De volgende dag kwam hij hem al brengen. Op het eerste gezicht werd ik „verblijd” met een Tritonshoren, die zijn beste dagen al had gehad. Afgesleten, beroofd van zijn top, hier en daar wat aangetast en bovendien met een groot gat er in. Toen

Afb. 4. Een tritonshoren - *Charonia tritonis* L. gebruikt als signaalhoren voor thuisvarende vissers. Herkomst vermoedelijk Nieuw-Guinea.

ik dat gat zag was ik toch wel weer blij. De verzameling was verrijkt met een Tritonshoren, die dienst doet als trompet. Thuisvarende vissers b.v. blazen op deze schelp wanneer ze de havennaderen ¹⁾. Om vast te stellen of het inderdaad een trompet was, heb ik geprobeerd er geluid uit te krijgen. Het is gelukt. Bezoekers van het schelpenmuseum demonstreer ik af en toe het gebruik van de Tritontrompet; een diep monotoon doordringend geluid, dat iets weg heeft van een misthoorn. Soms wordt het gat niet aan de zijkant in één van de omgangen van de schelp gemaakt, maar aan de top. Zulke schelptrompetten worden gebruikt door priesters in Japan, die op deze manier het volk tot de eredienst in de tempel oproepen. Een afbeelding hiervan vinden we op bladzijde 59 van het juli-nummer 1949 van *The National Geographic Magazine* in het artikel *Shells take you over world horizons*.

Ook via zendelingen of missionarissen, die op veraf gelegen posten gestationeerd zijn, kunnen nog wel eens interessante voorwerpen op de kop getikt worden, alhoewel ook zij reeds moeilijker dan een tiental jaren geleden in de gelegenheid zijn ethnografica van de inheemse bevolking tegen ruilmateriaal te bemachtigen. Het ruilen van werkelijk mooie stukken tegen een spiegeltje of wat kleurige kralen is geheel afgelopen. Soms kunnen nog slechts tegen zeer hoge prijzen voorwerpen bemachtigd worden.

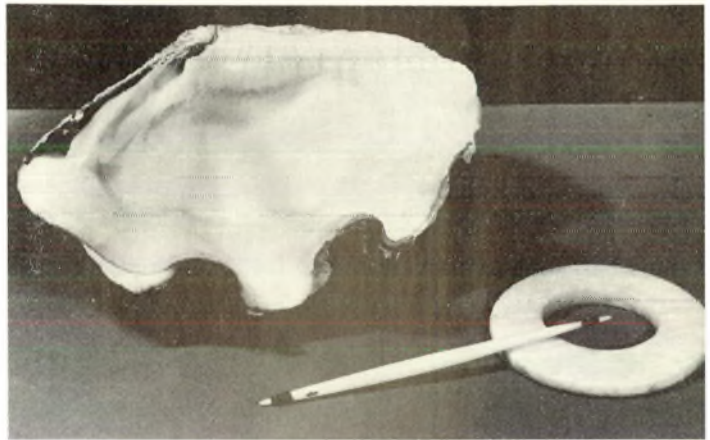
Onlangs kwam ik in contact met een pater die jarenlang werkzaam was geweest op Ata'a, één van de Solomons eilanden, waar hij naast schelpen ook ethnografica had verzameld. Een drietal voorwerpen kon ik door aankoop aan mijn collectie toevoegen. Afbeelding 5 laat twee ervan zien, alsmede de schelp — *Tridacna gigas* L. — waaruit ze vervaardigd zijn.

De *Tridacna gigas* L. of reuzenschelp kan inderdaad gigantische afmetingen en gewichten bereiken. In ons museum zijn enkele doubletten aanwezig van ongeveer 40 cm lengte, maar ook een halve klep met een breedte van 110 cm.

Over het gewicht kan ik helaas niet veel zeggen. We hebben hem nog nooit exact

¹⁾ Zie ook *Varia Maritima* pag. 125

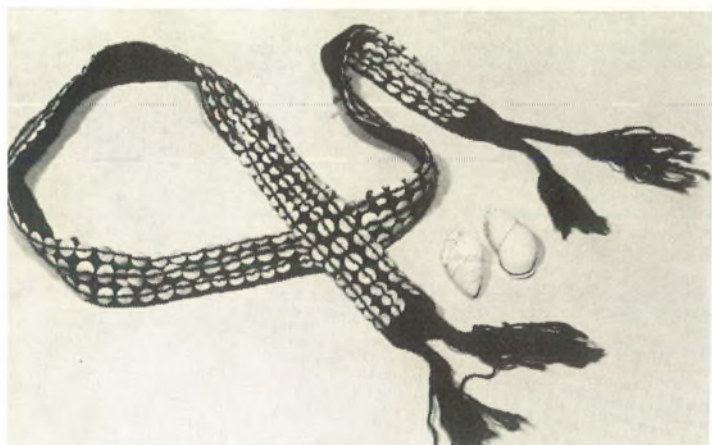
Afb. 5. Armband en neuspen van Ata's Malaita (Solomonseilanden), vervaardigd uit de schelp van *Tridacna gigas* L., waarvan op de foto een exemplaar van ongeveer 40 cm afgebeeld.

gewogen, maar sterke kerels kunnen hem net tillen. De schelpdikte is enorm en juist daarom werd deze schelp bij voorkeur gebruikt om daaruit de armband van afbeelding 5 te vervaardigen. De armband die de inlandse naam Kome-ai draagt, wordt boven de elleboog gedragen. Behalve voor versiering wordt hij tevens gebruikt als wapen. Bij worstelingen slaat men de armband met kracht tegen de ribben van de tegenstander. Gezien de zwaarte van de ring zal zo'n slag zeker hard aankomen. De ring is prachtig glad gepolijst evenals de neuspen die er naast ligt en Ususu heet. De uiteinden van de neuspen zijn met fijn koperdraad omwoeld. Welk een geduld zal de maker hebben moeten opbrengen, om met primitieve gereedschappen tot dit prachtige resultaat te komen. Het was prettig dat de pater mij kon mededelen, dat de voorwerpen uit *Tridacna gigas* L. waren vervaardigd, want anders was het niet eenvoudig geweest om dit te bepalen. Dit is b.v. het geval met de lendengordel (Afb. 6), die eveneens van de Solomonseilanden afkomstig is. De totale lengte bedraagt 2.40 m. Over de gehele lengte is het snoer bezet met schijfvormige schelpstukjes. Het aantal schelpstukjes bedraagt ongeveer

Afb. 6. Lendengordel vervaardigd van rotan, plantenvazel en schelpstukjes. Afkomstig van de Solomonseilanden. Het beschermt de drager tegen honger tijdens de jacht op het oorlogspad.

Afb. 7. Indiaanse hoofdband van de Tengua Indian Chaw (Paraguay), vervaardigd uit rode wol en versierd met geslepen schelpfragmenten van de landslak *Bulimus spec.*

850. Welk schelpje gebruikt werd is moeilijk te zeggen. Ontegenzeggelijk zal het de maker vele uren slijpwerk gekost hebben. Hij heeft het er voor over gehad, omdat aan de lendengordel een magische kracht werd toegekend. Wie hem draagt wordt gevrijwaard van een knagende honger, wanneer hij voor enkele dagen op strooptocht door het oerwoud gaat of op oorlogspad. Het is opvallend dat sommige gebruiksvoorwerpen sterk versierd worden — ik denk aan speren, schilden en maskers die vaak met veren, haren en bonte kleuren opgesmukt worden — terwijl juist dit voorwerp zo eenvoudig gehouden is. De schelpstukjes zijn op een smalle en dunne reep rotan bevestigd door ze eerst aan een koordje te rijgen. Vervolgens wordt het koordje weer op de rotanreep vastgemaakt door een andere stevige plantenvezel, die steeds tussen twee opeenvolgende schelpjes doorgaat en om de rotanreep heengeslagen wordt.

Het laatste voorwerp van deze ethnografische show heeft enige overeenkomst met de reeds genoemde lendengordel en wel omdat ook hierbij het versieringselement gevormd wordt door geslepen schelpstukjes. De band — waarschijnlijk een hoofdband of een band die om de hals gedragen wordt — is van Indiaanse oorsprong (Afb. 7). Hij werd gemaakt door een lid van de Tengua Indian Chaw in Paraguay. De band is rood van kleur en uit wol geweven. De kleurstof is uit plantendelen, misschien uit bast of wortels, verkregen. Als nader gegeven werd ons medegedeeld, dat de schelpstukjes, die op het eerste gezicht lijken op parelmoerknoopjes, geslepen werden uit slakken van het genus *Bulimus*. *Bulimus* is een geslacht van landslakken. Welke *Bulimus*soort het is kan natuurlijk niet met zekerheid gezegd worden. Teneinde de lezers toch enigszins een idee te geven om wat voor landslakken het gaat, heb ik twee *Bulimus spec.* bij de hoofdband afgebeeld.

Mogelijk heeft dit eerste artikel over malaco-ethnografica de weg geëffend voor meerdere bijdragen op dit gebied. Bovendien hoop ik bij vele lezers belangstelling te hebben gewekt voor deze bijzondere tak van de weekdierkunde. Mocht u deze en nog een aantal andere ethnografica eens van nabij willen bekijken, dan kunt u deze zien in het schelpenmuseum „In de Schulp”, Zuid-Hollandlaan 5 Den Haag; elke zaterdagmiddag van 14—17 uur.